

УДК 343.131.5:343.132:347.965.4:342.53

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.16>

ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Григорук В.О.,
*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Григорук В.О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

У статті сформовані правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Актуальність обраної теми полягає в тому, що участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України регулюється правовими актами держави. Однак, існують випадки, коли захисником допускаються порушення їх окремих норм. Детермінантами є об'єктивні та суб'єктивні причини: відсутність досвіду забезпечення захисту осіб у певних категоріях кримінальних правопорушень, або окремої категорії осіб, до яких застосовується особливий порядок кримінального провадження; несвочасне ознайомлення зі змінами у вітчизняному законодавстві; штучне перешкоджання діяльності захисника органами досудового розслідування тощо. Таке недотримання правових актів держави може супроводжуватися неефективністю забезпечення захисту, представництва та надання правової допомоги народному депутату України під час досудового розслідування щодо нього, а також відсторонення такого захисника. Доцільність формування правових основ участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України сприяє їх правильному теоретичному розумінню та практичному застосуванню. Метою наукової статті є визначення та висвітлення правових основ участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

На підставі проведених досліджень автор дійшов такого висновку: участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України регулюється не лише Кримінальним процесуальним законодавством України та спеціальними законами, але і рішеннями Конституційного Суду України, постановами Пленуму Верховного Суду, практикою Європейського суду з прав людини та відомчими правовими актами уповноважених органів держави, що стосуються їх діяльності. Правовими основами участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України є система правових норм, що закріплена в кримінальному процесуальному законодавстві України, а також положення рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду і окремі положення практики Європейського суду з прав людини та інших відомчих правових актів уповноважених органів держави, якими захисник керується у своїй діяльності під час захисту, представництва та надання правової допомоги, обраного відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представника Українського народу у Верховній Раді України.

Ключові слова: захист, захисник, представництво, правова допомога, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, адвокат.

Hryhoruk V. Legal platform for the participation of the defense counsel during the pre-trial investigation of the People's Deputy of Ukraine.

The article outlines the legal basis for the participation of a defense attorney during a pre-trial investigation of a People's Deputy of Ukraine. The relevance of the chosen topic lies in the fact that the participation of the defense attorney during the pre-trial investigation of the people's deputy of Ukraine is regulated by the legal acts of the state. However, there are cases when the defense counsel is allowed to violate certain legal rules. Lack of experience in providing protection of persons in certain categories of criminal violations, or a separate category of persons to whom a special procedure of criminal proceedings is applied; untimely familiarization with changes in domestic legislation; artificial obstruction of the defender's activity by pre-trial investigation bodies, etc. are determinants of objective and subjective reasons. Such non-observance

of legal acts of the state may be accompanied by ineffectiveness of providing protection, representation and provision of legal assistance to the People's Deputy of Ukraine during the pre-trial investigation against him, as well as the removal of such a defense counsel. An appropriateness of forming the legal basis for the participation of a defense attorney during a pre-trial investigation against a People's Deputy of Ukraine contributes to their correct theoretical understanding and practical application. The purpose of the scientific article is to define and highlight the legal basis of the participation of the defense counsel during the pre-trial investigation of the people's deputy of Ukraine.

On the basis of the conducted research, the author came to the following conclusion: the participation of a defense attorney during a pre-trial investigation of a People's Deputy of Ukraine is regulated not only by the Criminal Procedure Legislation of Ukraine and special laws, but also by decisions of the Constitutional Court of Ukraine, resolutions of the Plenum of the Supreme Court, the practice of the European Court of Human Rights and departmental by legal acts of the authorized bodies of the state concerning their activities.

The legal basis for the participation of a defense attorney during the pre-trial investigation of a People's Deputy of Ukraine is the system of legal rules enshrined in the criminal procedural legislation of Ukraine, as well as the provisions of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the resolutions of the Plenum of the Supreme Court and separate provisions of the practice of the European Court of Human Rights and other departmental legal acts of the authorized bodies of the state, by which the defense counsel is guided in his activities during the protection, representation and provision of legal assistance of the representative of the Ukrainian people in the Verkhovna Rada of Ukraine elected in accordance with the Law of Ukraine "On Elections of People's Deputies of Ukraine".

Key words: defence, defense attorney (counsel), representation, legal assistance, criminal proceedings, criminal offense, lawyer.

Постановка проблеми. Захисник у кримінальному провадженні є особливою фігурою не лише під час судового провадження, а і на етапі досудового розслідування. Саме його участь сприяє реалізації всього арсеналу своїх прав та свобод тими окремими учасниками кримінального провадження, які не є об'язаними в ньому, а також забезпеченню «балансу сил» у кримінальному провадженні під час захисту та надання правової допомоги учасникам кримінального провадження, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року (КПК України).

Під час провадження своєї діяльності захисник керується комплексом норм, що закріплені у різних правових актах, при цьому зважаючи на їх юридичну силу та конкретний зміст у вирішенні певного питання.

Основний результат його роботи, як свідчить практика, виявляється після ухвалення судового рішення. І якщо таке рішення прийнято на користь підозрюваного чи обвинуваченого (ухвалення менш впливового заходу забезпечення кримінального провадження (виклик чи привід уповноваженою особою, накладення грошового стягнення тощо), ухвалення виправдувального вироку), то це є його «перемогою». Діяльність захисника є нелегкою справою, особливо, коли є певні винятки у кримінальному провадженні, що можуть виникати не так часто у його роботі. Зокрема, такими винятками у кримінальному провадженні є забезпечення захистку окремої категорії осіб, адже щодо них здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Як показує практика, у такої категорії осіб наявний не один захисник, зважаючи, в першу чергу, на досвідчених уповноважених осіб, які проводять щодо них досудове розслідування. Тому, захисниками таких осіб є також досвідчені адвокати, які щоразу удосконалюють свої уміння та навички адвокатської діяльності.

Серед окремої категорії осіб, які визначені у ст. 480 КПК України, варто виділити народних депутатів України, адже це ті особи, які є представниками Українського народу (висловлюють його думку та діють від його імені), що не може применшити їх значимого статусу в суспільстві. Окрім того, останнім часом відбулося чимало законодавчих змін, зокрема у їх статусі, що загалом і зумовлює дослідження правових основ участі захисника під час досудового розслідування щодо народних депутатів України.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення та висвітлення правових основ участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

Виклад основного матеріалу. Задля об'єктивності результатів дослідження спершу визначимо такі поняття, як «правові основи» та «досудове розслідування». Наприклад, у науці під правовою основою організації й діяльності органів публічної влади розуміють систему нормативних актів, що визначають функції, компетенцію, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого

самоврядування, а також їх структурних підрозділів [1, с. 74]. Водночас, академічний тлумачний словник свідчить, що термін «право» в контексті нашого дослідження – це «система встановлених, або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки...», а «основи» – «провідні принципи, правила, якими хто-небудь постійно керується в житті, діяльності...» [2]. Тобто можна вказати на тому, що правовими основами в межах досліджуваної теми є система правових норм, що закріплені у правових актах та якими захисник постійно керується у своїй діяльності.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – це «стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження» [3]. А сутність її виявляється в тому, що це діяльність правоохоронних органів, яка ґрунтується на кримінальному процесуальному законі та здійснювана під наглядом прокурора й суду щодо виявлення, збирання, фіксації і попереднього дослідження доказів, швидкого, повного й неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, винуватих осіб і вирішення інших завдань [4, с. 13].

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України «захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)» [3].

Так як «захисником є адвокат...», то слушно звернутися до спеціального закону, який регулює діяльність адвокатури в Україні. Ним є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року. Відповідно до ст. 3 цього закону «правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України» [5]. Окрім цього, в ході проведення своєї діяльності під час кримінального провадження, захисник керується також і кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України [3]. З цього приводу варто звернути увагу на такі складові, що визначені у нормах розглянутих законів, а саме: «інші законодавчі акти» та «інші закони». Щодо терміносполуки «інші законодавчі акти», що є синонімом словосполучення «акти законодавства», то це «нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, суб'єктом прийняття (або санкціонування) якого є парламент як законодавчий орган державної влади» [6]. Звертаючись до поняття «інші закони», то його доцільно тлумачити, зважаючи на точку зору Савенка М.Д., яку він висвітлює в окремій думці до справи Конституційного суду України за № 12-рп/1998 від 09 липня 1998 року. Він, тлумачачи термін «законодавство», дійшов висновку, що лексичне його значення свідчить, що ним є закони (сукупність законів), які прийняв законодавчий орган держави. Після чого зауважив, що передбачене в нормативно-правових актах поняття «інші закони» теж має таке ж тлумачення [7].

Іншими законодавчими актами / законами України, які стосуються діяльності захисника, можуть бути ті закони, які визначають правові засади організації і діяльності адвокатури та ведення адвокатської діяльності в Україні, а також і інші закони, які регулюють різні сфери суспільної життя чи визначають статус особи, визначають перелік кримінальних правопорушень тощо, та зустрічаються в ході роботи захисника щодо захисту осіб, визначених КПК України у кримінальному провадженні (зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року та протоколи до неї, Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року, Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року).

Водночас, аналіз нормативно-правових актів України (ст. 151-2 Конституції України від 28 червня 1996 року, ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року, Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 березня 2006 року, ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України тощо) свідчить про те, що правовими основами участі захисника під час досудового розслідування є не лише норми законів України, а і положення рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду та окремі положення практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка включає рішення ЄСПЛ та ухвали Європейської комісії з прав людини, які постановлені як проти України, так і проти інших держав [8, с. 83]. Окрім

цього, до таких правових основ відносяться і відомчі правові акти (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України за № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» від 17 вересня 2014 року, наказ Міністерства юстиції України за № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» від 25 лютого 2014 року тощо).

Варто зауважити, що КПК України закріплює певні норми, що безпосередньо стосуються участі захисника у кримінальному провадженні, які, зокрема, визначають: хто є захисником та хто ним не може бути (ст. 45); загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні (ст. 46); обов'язки захисника (ст. 47); порядок і підстави його залучення (ст. 48, 49, 53); перелік документів, що підтверджує його повноваження (ст. 50, 51); умови обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні (ст. 52); порядок відмови та заміни захисника (ст. 54).

Що ж до народного депутата України, то згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року ним є «обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України» [9]. Задля пересвідчення на важливості статусу народного депутата України, доцільно зупинитись на окремих його повноваженнях, які передбачені у ст. 85 Конституції України та якими є: «1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції; 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції; 3) прийняття законів; 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору та ін.» [10].

Зважаючи на такі повноваження народного депутата України, КПК України (глава 37 розділу 6) і визначає особливий порядок кримінального провадження. Як слушно зауважує колектив авторів «Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України», цей порядок не створює вказаним особам яких-небудь привілеїв, що дозволяє безкарно порушувати закон. Він являє собою тільки одну з необхідних гарантій здійснення ними своїх повноважень, обумовлених особливим характером виконуваних ними повноважень і необхідністю захистити їх від необгрунтованої підозри або обвинувачення, штучного створення перешкод під час виконання своїх обов'язків. У разі ж залучення їх до кримінального провадження на підставі закону вони наділяються звичайними процесуальними правами того або іншого суб'єкта – підозрюваного, обвинуваченого тощо [11, с. 14].

З аналізу КПК України (ст. 45–47, 51) та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (п. 2 ч. 1 ст. 1) випливає, що участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України виявляється в тому, що він здійснює його захист, представляє його інтереси та надає йому правову допомогу. Деталізація цих видів адвокатської діяльності передбачена у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Окрім цього, у главі 37 розділу 6 КПК України закріплено, що особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України передбачає: письмове вручення йому повідомлення про підозру лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 481); особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 482-2); інформування Верховної Ради України у разі застосування запобіжного заходу чи ухвалення вироку (ст. 483) [3].

Також слушно зупинитись і на нещодавніх змінах, які були внесені до КПК України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні (Указом Президента України за № 64/2022) [12], який був неодноразово продовжений іншими його указами, та який діє і досі через військову агресію Російської Федерації проти України.

Такі обставини безпосередньо вплинули і на процес кримінального провадження, тому уже на початку березня 2022 року були прийняті перші зміни законодавчим органом, що були направлені на ведення досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану, які торкнулись і питань діяльності захисника.

Пункт 19 ч. 1 ст. 3 КПК України було доповнено новим суб'єктом сторони кримінального провадження з боку захисту – особою, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру

у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю [13]. У пункті 27 ч. 1 ст. 3 КПК України роз'яснено хто є такою особою. Такими особами є військовослужбовці Російської Федерації, державні зрадники та колаборанти, які були ліквідовані під час захисту нашої держави військовослужбовцями України. Проте, як свідчить практика, такими особами, на жаль, можуть бути і народні депутати України.

Доцільно зауважити, що у КПК України було змінено назву розділу 11-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» та внесено чимало змін, які торкаються питань захисту учасників кримінального провадження (включаючи і народних депутатів України), на які захисник обов'язково повинен зважати.

Загалом, ті зміни до КПК України, що були внесені після введення воєнного стану, торкаються питань участі захисника під час досудового розслідування в таких умовах з огляду на наступне:

1. Запровадження нової сторони кримінального провадження (ст. 3,45, 284 КПК України);
2. Удосконалення порядку участі захисника під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 615 КПК України), зокрема, «дознавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника» [3];
3. Передбачення порядку відновлення матеріалів кримінального провадження за клопотанням сторони захисту до суду (ст. 615-1 КПК України);
4. Визначення нових строків у кримінальному провадженні (ст. 219, 282 КПК України);
5. Передбачення в законодавстві порядку взаємодії з Міжнародним кримінальним судом та порядку участі захисника в цьому процесі (ст. 627, 629, 631, 632 КПК України);
6. Удосконалення порядку участі захисника під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо підозрюваного та обвинуваченого (ст. 206-1 КПК України).

Висновки. Таким чином, участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України регулюється не лише Кримінальним процесуальним законодавством України та спеціальними законами, але і рішеннями Конституційного Суду України, постановами Пленуму Верховного Суду, практикою ЄСПЛ та відомчими правовими актами уповноважених органів держави, що стосуються їх діяльності.

Правовими основами участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України є система правових норм, що закріплена в кримінальному процесуальному законодавстві України, а також положення рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду і окремі положення практики ЄСПЛ та інших відомчих правових актів уповноважених органів держави, якими захисник керується у своїй діяльності під час захисту, представництва та надання правової допомоги обраного відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представника Українського народу у Верховній Раді України.

Зважаючи на сучасні реалії, зміни в кримінальному провадженні відбуваються досить швидко, адже зумовлені практичними викликами. Тому, захиснику потрібно швидко підлаштовуватись до таких змін з метою ефективного провадження своєї діяльності, адже від неї залежить і ефективність захисту таких важливих осіб держави, як народні депутати України.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко Б.Б. Правова основа організації та діяльності органів публічного управління в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 174–177.
2. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). Словник української мови URL: <http://sum.in.ua/>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Досудове розслідування: навч. посібник / заг. ред. Ю.А. Комісарчук та А.Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
6. Пархоменко Н.М. Акт законодавства. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Акт_законодавства.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»). Справа № 17/81-97 № 1-1/98. Київ. 1998. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/391>.
8. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 294 с.
9. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#n326>.
10. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право. 2013. 768 с.
12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20221118#Text>.
13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462-IX. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n7>.